

מילים אחרות על "הדיבוק"

בצאתו לפאריס

מאת דן מירון

עשויים לקנות לב זר בזכות האקזוטיות המשחרת שלהם. מה מדיח היה הפיתוי. שארב ללהקה העברית הקטנה והחובבנית למחצה. שעמדה להעלות בבית הקטן שבסימטת קיסלובקה. מחזה חסידי" לפני קהל. שאינו שומע. ברובו את לשונה. החומר הפולקלוריסטי שהיתה עשויה לקנות בו את הלב היה עצום. והגיצול התיאטרוני האמנותי שנעשה בו — אפסי. כמעט. היה צורך. אפוא. בגבורת גופו ממש. ואולי גם בכמאי גדול וזר על מנת שלא להיר תפש למכירת "רכוש נטוש" ענקי ומפואר זה לכל קונה. התיאטרון שלנו בשנים האחרונות חוזר ומלמדנו מה זולה ומבחילה היא הנטייה של כל במה רופסת לדחוק את הגיבורים לשעת מה אל ירכתי הבמה ולהעמיד במרכזה מתולות ושירי פלמ"ח. או חתונות בתימן או מנגינות גיטרה ספרדיות. וכיוצא בזה קאפיטלים של אקזוטיקה. שהם. בסופו של דבר. פתח דרך הגלישה המהירה ביותר אל הקלוקל.

אם אפשר היה מחמת ריתוק הזמן והמחשבה לחשוב במונחים דומים גם על מחזה "הדיבוק" הרי שבאה העלאתו המחודשת בשבת האחרונה והעמידה את ההבחנה על דיוקה. אופיינית ביותר מבחינה זו היא. למשל. המערכה השנייה של המחזה שכמעט כולה מחולות. לכאורה. הנה כאן הדוגמא לשימוש נרחב בתומר העממי. שלא הניח כמעט מקום להתפתחות דרמטית במערכה הנידונה. ולא הוא. מה מנהגים יכלה המערכה לקשט עצמה בהם. ומה העלתה באמת? משפע מנהגי החתונה היהר דית. שנמשכה. כידוע. שבעה ימים. וכללה עשרות מנהגות טכסיים בעלי אופי ציורי ביותר לא הובא לפנינו אלא מחולם השדי. המחרתי. של הקבצנים. המלפפים את לאה'לה בתאוה והמטילים אותה איש אל זרעות רעהו. מעתרת גלומי הסאמיט. והטא" פטה. והראצמורין המאוושים של החתונה היהודית לא הוצג לפנינו אלא קטע של משי לבן מבהיק מיטלטל בין סמרטוטיהם של החוגרת. יבשת היד והסומית. ומשפע הדגמים הריתמיים של המחול היהודי העממי נבחר הדידוי הנורא של הקטע על קבו (וכי נתן לנו שלמה ברוק תפקיד שלם יותר?) ושל העיוור המגשש בצ'הרים (מסקין בתפקיד של סטאטיסט!).

הריקוד. והשיר נטולים כאן כל כוונה פולקלוריסטית. החתונה המסתיימת בקריעת ההינזומה. וב" צעקת. לא חתני אתה" נטולת כל רצון להציג טכס. הכל הופך כאן לחלק אורגאני ביותר של הסיפור על אהבת המת לחיה. אהבת המת היודע כי "בשקר קרעוה מאיתו" ו"אמת הוא שובו אליה". אפילו המסיקה המפורסמת איננה עממית. מעל

לאחר שנים של שביתה ושל שיכחה שוב התנועעו צמות המשי הארוכות. היהודיות (שהן. אפי" שר. האביור התיאטרוני היחידי שלנו. שנתעלה למדרגת סמל) על גבי שמלת החופה הלבנה. זקופת הצוארון. של לאה'לה. בתו של ר' סנדר, מברייניץ. שוב התפרצה. האשה גנטייה" אל ארון הקודש לתבוע בפירוש ובקול רם מספרי התורה הקדושים שיעלו ויעמדו לפני הקדוש ברוך הוא ויצילו את בתה ממות. שיבקשו רחמים. על הנטיעה הרכה שלא תעקר מן הגן" ועל היונה שלא תשולח מ" קינה" שוב שמש חנו מידו את הקונטרס הקטן. שכל סודות שם ההווייה מקופלים בין דפיו המע" טים. ושוב הופיעה ונסתלקה באותו שקט של מיס" תורין דמותו הפלאית של המשולח בסקו הטלוא ובמקלו המסוקס. שחריתה של הבמה העברית נת" היתה בכל הפאתוס היהודי הגדול והתמים שלה. והניב ה"סטניסלבסקאי" הנושן. שהפך כבר נושא לפארודיות ולבדיחות אין קץ. ושאף מהגיו ומבר" גניו עצמם עמלו (לשוא) להתניקו ולעקרו מתחת ללשונם — שב ונשמע כבראשיתו. ושוב נוכחת: "הדיבוק", שלא נשתייר ממנו. כביכול. אלא זכר על תאריך: רשומה בפניקסי ההיסטוריה — הוא מחזה גדול. בעל מעוף פיוטי בלתי רגיל. בעל מבנה דרמטי נהדר. ובעל כוח מדובב שאינו מתיישן.

כברת הדרך שעשתה הבמה העברית במהלכה ממנו אל עבר הליטוש האמנותי. והריסון והשלטון המקצועי — אין לשערה. כמובן. ועם זאת — "הדיבוק" וכיוצא בו כמה ממחזותיה הפאתייטיים. הצעקניים. כמעט. של "הבימה" בראשיתה. עדיין הם ההישג הכן והמרשים ביותר של במה זו. טור התפקידים. שבינו — פדרה. איוקסטה ואמא קוראז' — מתבונן לאחור בתמהון ובמשיכת כתף על בת הסוחר החוזרת המיטלטלת בין הקבצנים ובעלי המומים: — ועם זאת יכול אתה לראות בתוש שאין כדמות לאה'לה בת סנדר דמות גדולה ובלתי תוזרת על הבמה העברית.

ולא לחינם אין עורכי הפסטיבאלים הבינלארמיים למיניהם מתפעלים ביותר מן ההישגים והגס" יונות החדשים. שאנו מרעשים בהם את עולמנו. ושמידת העניין. שאפשר. כנראה. לגלות בהם היא לוקאלית גרידא. והריהם מבקשים לשוב ולראות על במותיהם דווקא את הישגי הבראשית התמימים והמיושנים של הבמה העברית. שאנו "בגרנו" זה כבר מגלות בהם עניין. ו"נתעדנו" בטעמנו משאת את הרגשנות העצבנית והבלתי-מוקצעת שלהם. דוק במחזות מסוג זה וראה. שאין אתה מוצא כ"ל למרות ההתראות החיצוניות. אפילו קורט של ש"יה לעבר ה"הווי" העממי-הפולקלוריסטי. שהיו

מילים אחרות על "הדיבוק"

(סוף חסוד א')

לנעימות היהודיות העליונות הבוכיות מרחפים בקביעות אינטרבלים טריטוניים המשווים לתמירנות אופי שדי. מאיים. כל גורם פולקלורי. לכאורה מוצא את שוברו בצידו. זה השובר הנותן לו אופי מיוחד ומיוחד מבחינת הסיטואציה והתפתחותה (מי במאי בעל כוונות פולקלוריסטיות חסידיות יעלה ריקוד חסידים על במה שבמרכזה מוטלת גווייתו של חנוך קרבן הסיטרא אחרא?) אפקטים של אור ושל חושך. של זימון מת על הבמה. של שיחות חסידים אל מול הנר וכו'. שכולם ערובה להשגה מיידית ובטוחה של הקלוקל שבקלוקלים. נטענים כאן משמעות פיוטית מעוצמת. אף בדיקה עקיבה של הטכסט כשלעצמו ("התקרפה" כרך א'). שההצגה העלתה אותו העלאה גדולה. מגלה שאין כאן אף קטע אחד. אף שיחת חסידים אחת המובאת לשם עצמה. כדי "להראות יפינו" לנו ולאחרים. שיחות החסידים שבמרכבה הראשונה נתנות במתח מתפתח עם הגיגיו של חנוך. המושמעים מן העבר השני של הבמה. אל לב שיחתו של הצדיק ממירופול. על המעיין שבקצהו האחד של העולם ועל הלב שבקצהו השני. נופלות קריאותיו הקהות והגדולות של הדיבוק.

ולמעלה מזה: חסר כאן לגמרי הגורם האופייני ביותר למחזה בעל נטיות פולקלוריות: הקטעיות. מחזה המתגדר בהעלאת חסיבות של גווי. בהכרח

שישה פה ושם את העלילה. שיקפד מדי פעם את מהלך ההתפתחות. ואילו כאן — ספק אם ראינו על הבמה המקורית שלנו מחזות רבים הטעונים עוצם של "אי נמנעות" של פאטאליות עקבית. שאין לעצור בעדה — בדומה ל"הדיבוק" וכל זה משום שהשימוש בחומר ובסמל העממיים אינו נעשה. אף לרגע. מתוך פשטנות "ניאוחסידית" גסה. זהו שרמוש אמנותי טהור. ההופך את האפקטים הכוריאורגרפיים. המוסיקליים והספרותיים המסוכנים ביותר לכוח מניע פנימי אדיר. הדוחף את הפואימה הבל-דיסטית לקראת סיומה הנעלה.

ומשום כך יש במחזה זה אותו גורם שלא ימצא לעולם במחזה הטווי. ושספק. ספק רב. אם הגענו אליו אף במחזה האמנותי הרציני — אורח גבהים.

"הדיבוק" הוא מדרש פיוטי דרמטי גדול על לב האדם שהוא שדה הקרב בין הניצוצות לקליפות. על הטומאה שלעולם יש בה גם מיסוד הקדושה. השימוש בסמלי הקבלה. שנעשה מתוך פקחן אמנותי מוחלט. נתן לו את האפשרות לומר משהו מקורי מאד ויהודי מאד על אהבת גבר לאשה. על הקשר שבין החי למתו.

הפאתוס רם. הקול שלו עודו הד לסערה הפורליטית האידאית הגדולה. שנתנה לנו בזמנו את התיאטרון העברי. ועדיין הוא נשמע כן. עמוק ובסופו של דבר גם אמנותי. הרבה יותר מכל תוצרינו המפוכחים והמלוטשים.